
ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛЕЙ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ ДЛЯ РОЗМЕЖУВАННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФАХОВІЙ МОВІ

УДК 81'276.6

Петрович Л. І.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

У статті висвітлено проблеми вживання та перекладу віддієслівних іменників українською мовою. Виявлено шляхи правильного вживання і творення моделей віддієслівних іменників для розмежування явищ і процесів в українській фаховій мові.

Ключові слова: явище, процес, дія, подія, терміни, віддієслівні іменники.

Українська мова невпинно розвивається. У ній певним чином відображається науково-технічний прогрес, з'являються нові слова, а з ними проблеми слововживання та словотворення. Співвідношення національного і міжнародного в науково-технічній мові було і залишається актуальним питанням. Дискусії на численних наукових конференціях констатують факт, що найважливішою проблемою сучасного українського термінознавства залишається питання збереження національних традицій термінотворення.

На даному етапі розвитку науково-технічної мови створено певну систему словотворчих правил, виведених із традицій української народної мови, за допомогою яких можна досягти точності у вживанні науково-технічних термінів, зокрема й тих, що позначають явища і процеси [7; 83 – 140]. У працях українських мовознавців С. Караванського [4; 11 – 15], В. Моргунюка [3; 174, 181 – 183] запропоновано основні методи передавання понять, пов'язаних з процесами, засобами української мови. У праці М. Вакуленка [1; 18] обґрунтовано комплексний підхід до вживання і творення українських віддієслівних термінів.

Терміни різноманітні за структурою і способом творення. На жаль, не завжди тим, хто пише чи перекладає наукові тексти українською мовою

вдається досягти точності та однозначності термінів. Більшість науковців запозичують мовні форми з російської наукової мови. Особливо постає проблема у виборі правильних мовних конструкцій, до складу яких входять віддієслівні іменники. Ці об'єктивні та суб'єктивні причини зумовлюють актуальність цієї роботи.

Метою статті є виявити шляхи правильного вживання і творення моделей віддієслівних іменників для розмежування явищ і процесів в українській фаховій мові. Відповідно до мети поставлено такі завдання:

- проаналізувати проблеми слововживання та словотворення наукової термінології;
- дослідити методи передавання мовних конструкцій, пов'язаних з поняттями “явище”, “процес”, засобами української мови.
- показати на прикладах термінологічних сполук тонкі відтінки значень віддієслівних іменників в українській фаховій мові.

Українська наукова термінологія є невіддільним складником лексичної системи мови, тому вона має формуватися і розвиватися за загальними законами української мови. Через суспільно-політичні чинники передавання українською мовою запозичених слів було максимально уподібнене до російської мови. В українську мову увійшли словотворчі моделі віддієслівних іменників російського взірця, наприклад: *шліфовка, розтяжка, ковка, поліровка, нагріву* значенні процесу дії (замість *шліфування, розтягування, кування, полірування, нагрівання*) тощо.

Як стверджують науковці, українська мова, на відміну від російської, здатна розрізняти поняття дії не тільки за формою дієслова, а й за формою віддієслівного іменника: рос. изучать и изучить–*изучение*; укр. вивчати – *вивчання*, вивчити – *вивчення* [7; 90].

Проте не всі відчують понятійну відмінність між віддієслівним іменником, що означають дію і подію, припускаються помилок у вживанні віддієслівних іменників на *-ння, -ття* і вживають їх як нейтральні слова стосовно видових ознак. Наприклад, пишуть: 1. *Під час оформлення документів треба дотримуватись головних правил* (слід писати *під час*

оформлювання, тобто підчас дії). 2. Усі види робіт припинено після розривання договору (слід писати *після розірвання*, тобто після події). В українській мові від дієслів доконаного і недоконаного виду треба будувати два віддієслівні іменники, що допоможе розрізнити семантичні відтінки термінів, пов'язаних з перебігом процесу (*відновлювання, змінювання – дія*), чи завершеним процесом (*відновлення, змінення – подія*).

Тому українською мовою буде правильно сказати: *галузь застосовування, метод визначання, лабораторія досліджування, засіб переміщування*, бо у термінологічних сполуках, що позначають назви конкретних виконавців дії, засобів і способів виконання дії, потрібно вживати віддієслівний іменник, утворений від дієслова недоконаного виду (що робити?).

Українська мова має ефективні засоби розмежування не тільки дії та події, але й найменувань явищ та процесів. Таке розмежування важливе у точних науках, зокрема у фізиці.

Тлумачний словник фіксує *явище* як "зовнішній вияв сутності предметів", а *процес* як "послідовне змінювання станів, яке відбувається закономірним порядком" [2; 1421, 997].

Отже, під поняттям *явище* слід розуміти сукупність дій, зміну, перетворення. Тому явища слід називати іменниками, які не конкретизують динаміку їх протікання: *корозія, фільтрація, розщеплення, згин, зсув*. Відповідно в українській мові на позначення явищ використовують дві основні моделі віддієслівних іменників:

- віддієслівні іменники іншомовного походження із суфіксом –ці(я), -і(я): *десорбція, індукція, корозія, акумуляція*;
- віддієслівні іменники з нульовим суфіксом: *відклад, згин, зсув, розтяг*;
- віддієслівні іменники із суфіксом –енн(я): *насичення, розщеплення, заломлення, дослідження*.

Для назв фізико-хімічних процесів використовують віддієслівні іменники на –анн (я), утворені від дієслів недоконаного виду: *кородування, фільтрування, згинання, розщеплювання* [7; 102].

Як ми бачимо, в українській мові немає потреби калькувати російські конструкції (*процес адсорбції, процес фільтрації*), а слід формою іменника чітко розмежовувати явище і процес і позначати явище як *абсорбція*, а процес як *абсорбування*.

У посібнику М. Д. Гінзбурга [7; 104] зазначено, що у назвах навчальних підручників і наукових праць термін *корозія* слід вживати у таких сполуках як, наприклад, навчальна дисципліна – *корозія металів*, назва розділу – *класифікація видів корозії*, бо йдеться саме про явище, проте швидкість *кородування*, бо тут йдеться про процес (змінювання станів).

За аналогією український термін *монтаж* треба вживати, коли йдеться про загальну назву діяльності, пов'язаної з монтуванням, наприклад: *навісний монтаж, друкований монтаж*. Віддієслівний іменник *монтування* слід вживати на позначення процесу дії, наприклад: *монтування машин, споруд*.

Проаналізувавши за словником іншомовних слів [6; 33 - 832] віддієслівні іменники на –ці (я), можна окреслити коло їх завдань: позначення явищ, способів дії, сукупності засобів для виконання певної дії, наприклад: *аерація* (від франц. *aeration*) – *явище надходження повітря в будь-яке середовище* [6; 33]; *сигналізація* (від нім. *signal*) – *сукупність пристроїв, що передають сигнали* [6; 832]. Ці іменники позначають узагальнені поняття, є базовими термінами багатьох галузей науки і техніки. Кожне з цих понять потребує певної конкретики щодо назв процесів, тому в українській мові за допомогою суфіксів і відбувається чітке розмежування явищ і процесів: *автоматична сигналізація* (явище); *динаміка сигналювання клітин* (процес).

Дібрані з наукових джерел [1; 2] приклади термінологічних сполук наочно показують розрізнення найменувань явищ і процесів в українській фаховій мові за допомогою морфем та кола завдань віддієслівних іменників.

Явище (сукупність дій, зміна)

анізотропна *фільтрація*

активації суспільства

теплова *акумуляція*

наукове *дослідження*

Процес (динаміка, рух)

якісне *фільтрування* води

активування насіння в ґрунті

акумулювання йоду в організмі

досліджування теплотривкості

термічне розщеплення

зсув частоти

розтяг бруса

зміна вікова

під час розщеплювання білка

зсування предмета з місця

спосіб розтягування тканини

тривале змінювання амплітуди

Отже, українська фахова мова здатна відобразити тонкі відтінки значень слів. Правильне вживання віддієслівних іменників сприяє чіткому розмежуванню понять, зокрема таких, що відображають:

- певне явище (зміну, перетворення, факт): *згин, корозія*;
- процес (тривалу чи повторювану дію): *згинання, кородування*.

У перспективі є можливість ширше дослідити слова та сполуки, що описують процеси, вживання в українській мові віддієслівних іменників, пов'язаних із завершеним та незавершеним процесами.

Література

1. *Вакуленко М.* Російсько-український словник фізичної термінології / за ред. проф. О. В. Вакуленка. – Київ: Поліграфічний центр Київського університету імені Тараса Шевченка, 1996. – 236 с.
2. *Бусел В. Т.* Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
3. *Войналович О.* Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять) / О. Войналович, В. Моргунюк. – К.: Вирій, Сталкер, 1997. – 256 с.
4. *Караванський С.* Пошук українського слова або боротьба за національне "я" / С. Караванський. - К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 240 с.
5. *Російсько-український словник наукової термінології* / уклад.: С. П. Вассер, І.О. Дудка та ін. – К.: Наукова думка, 1996. – 660 с.
6. *Словник іномовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень* / уклад.: Л. О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г. М. Сюта та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018с.

7. *Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень* / М. Д. Гінзбург, І. О. Требульова, С. Д. Левіна, І. М. Корніловська. – [2-ге вид., випр. і доп.] – К.: Центр навч. літератури: фірма “Інкос”, 2007. – 672 с.

8. *Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник* / С. В. Шевчук, І. В. Клименко – [2-ге вид., виправ. і доповнен.] – К.: Алерта, 2011. – 696 с.

Petrovich L. I. The use of model of model of verbal nouns in delimiting the names of effect and processes in Ukrainian for specific purposes

The problems of using and translation of verbal nouns into Ukrainian have been defined. The ways of correct using and formation the models of verbal nouns in delimiting effects and processes in Ukrainian for specific purposes have been shown.

Key words: *process, action, event, terms, verbal nouns.*